

CONVERSA

Vicenç Juncà

TORSIMANY DELS
AIGUAMOLLS, HA VISCUT
TOTA LA VIDA AMB ELS
PEUS A L'AIGUA

RETRAT DE FAMÍLIA

Els Arnall Badosa

UN MAS DE VILA-SACRA
ON CONVIUEN TRES
GENERACIONS DE PAGESOS

PERFILS

Narcís Corominas

PESCADOR I FABRICANT
DE NANSSES I GAMBINES
DEL PORT DE LA SELVA

Joan Falgàs

FILL DE SIURANA I PAGÈS
DE TORROELLA DE FLUVIÀ

Jaume Saguer

UNA VIDA L·LIGADA A LA
FERRERIA DE CABANES

Joan Sels

AQUEST JUBILAT, FILL DE
VILAMALLA, ARA ESCRIU
LES SEVES MEMÒRIES

INDRET

**Sant Llorenç
de la Muga**UNA MIRADA EN
EL PAISATGE

**La Garriga, avis
tossuts i cabanes
de pedra**

A PEU

**D'Espolla a la
torre Madeloc**

**De Portlligat al
cap de Creus**

alberes

www.alberes.cat

DOSSIER

LA GUERRA I
L'EXILI

**51 planes que ens parlen dels
homes, les dones i els infants
que van haver de conviure,
lluny de casa, amb la por
i la mort, en un temps
marcat per la pena
i la recança, però
també per l'esperança
en el demà**

9 772013 684003

Túnel
del **Cadí**

Al Cadí, com més vinguis, més estalviaràs

VIATGES EN 6 MESOS

DESCOMPTE

11 a 20 viatges

5%

21 a 30 viatges

10%

Més de 30 viatges

15%

■ A partir de l'1 de desembre, els clients de Túnel del Cadí que facin més viatges, es beneficiaran del nou **Programa DescompT**. Els turismes a través del seu Via T i les motocicletes podran utilitzar les targetes de crèdit o dèbit.

■ Els descomptes s'aplicaran segons el nombre total de viatges fets durant un període de 6 mesos naturals.

Sol·licita el teu **Programa DescompT** a través del web www.tuneldelcadí.cat o a les Oficines d'informació dels Túnels de Vallvidrera o Túnel del Cadí.

Entitat col·laboradora: **SabadellAtlàntico**

Generalitat de Catalunya
Departament de Política Territorial
i Obres Públiques

Establiment 0.301. Cost/linya 0,081€
Tarifa per segona IVA 840,00

EDITA >
 Editorial Gavarres, SL
 Germà Agustí, 1
 17244 Cassà de la Selva

REDACCIÓ >
 Telèfon 972 46 29 29
 revista@alberes.cat
 www.alberes.cat

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT >
 Telèfon 972 46 29 29
 comercial@alberes.cat

DIRECTOR EDITORIAL >
 Àngel Madrià
 angel@alberes.cat

DIRECTOR >
 David Pujol i Fabrelles
 david@alberes.cat

COORDINACIÓ >
 Mercè Illa > Actualitat

COL·LABORADORS >
 Anna Albó
 Ignasi Aragay
 Josep M. Barris
 Montserrat Batllósera

Lurdes Boix
 Joan Budó
 Jordi Canet
 Jaume Canyet
 Xavier Capalleras
 Natàlia Carbonell
 Enric Carreras
 Xavier Cortadellas
 Ernest Costa
 Josep M. Dacosta
 Daniel Escoriza
 Jean-Paul Escudero
 Ponç Feliu
 Carla Ferrerós
 Joan Ferrerós
 Pablo de la Fuente
 Xevi Güell
 Yvonne Heinert
 Joan Juanola
 Josefa Juanola
 Miriam Lladós
 Roger Lleixà
 Toni Llobet
 Albert Mallol
 Salomó Marquès
 Cristina Masanès
 Meritxell Maset
 Assumpta Montellà
 Francesc Montero
 Rosa M. Moret
 Anna M. Oliva
 Vicenç Pagès Jordà
 Gemma Pla
 Àngel Planas
 Sílvia Planas
 Josep Playà Maset
 Joan Antoni Poch
 Jordi Puig
 Manel Puig
 Santi Puig
 Josep Puigbert
 Enric Pujol
 Maria Lluïsa Pujol
 Marisa Roig
 Pere Roura
 Albert Ruhí
 Josep M. Salvatella
 Paula Segarra
 Erika Serna
 Lluís Serrano
 Miquel Serrano
 Josep Tarrús
 Joaquim Tremoleda
 Núria Trobajo
 Anna M. Velaz
 Cristina Vilà

EDICIÓ DE TEXTOS >
 Pitu Basart i Carme Xifra

DISSENY I MAQUETACIÓ >
 AMDG (Jon Gieré)

IMPRESSIÓ >
 Agpograf

DISTRIBUCIÓ >
 GLV

DIPÒSIT LEGAL >
 Gi-460-2009

ISSN >
 2013-6846

ALTRES PUBLICACIONS DEL GRUP >

www.gavarres.com
 www.cadipedraforca.cat
 www.garrotxes.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

FOTO DE PORTADA: MUNTATGE
 REALITZAT AL MUSEU DE L'EXILI
 DE LA JONQUERA. LA MALETA ÉS
 DEL PEDAGOG I POLÍTIC GIRONÍ
 MIQUEL SANTALÓ.
 AUTOR: JOAN JUANOLA

alberes

4-5

PRIMERS RELLEUS EL CASTELL DE SANT SALVADOR

VICENÇ PAGÈS JORDÀ (TEXT) // JOAN ANTONI POCH (IL·LUSTRACIÓ)

7-13

ACTUALITAT

14-19

CONVERSA VICENÇ JUNCÀ

DAVID PUJOL (TEXT) // JOAN JUANOLA (FOTOGRAFIA)

20-23

RETRAT DE FAMÍLIA ELS ARNALL BADOSA DE VILA-SACRA

IGNASI ARAGAY (TEXT) // JOAN JUANOLA (FOTOGRAFIA)

24-31

PERFILS

NARCÍS COROMINAS / JOAN FALGÀS / JAUME SAGUER / JOAN SELS

MONTSERRAT BATLLOSERÀ, XAVIER CORTADELLAS, JAUME CANYET, JOSEP PUIGBERT (TEXT)
 JOAN JUANOLA, ROGER LLEIXÀ (FOTOGRAFIA)

33-83

DOSSIER LA GUERRA I L'EXILI

DAVID PUJOL I ENRIC PUJOL (COORDINACIÓ)

85-103

PATRIMONI

ARQUEOLOGIA // ARQUITECTURA // NISSAGUES // GASTRONOMIA // MÚSICA POPULAR // FAUNA // FLORA

104-107

INDRET SANT LLORENÇ DE LA MUGA

ERNEST COSTA (TEXT I FOTOGRAFIA) // JOAN JUANOLA (FOTOGRAFIA)

108-111

UNA MIRADA EN EL PAISATGE LA GARRIGA, AVIS TOSSUTS I CABANES DE PEDRA

CRISTINA MASANÈS (TEXT) // JORDI PUIG (FOTOGRAFIA)

112-115

A PEU

D'ESPOLLA A LA TORRE MADELOC

JOSEP M. DACOSTA (TEXT I FOTOGRAFIA)

DE PORTLLIGAT AL CAP DE CREUS

PONÇ FELIU (TEXT I FOTOGRAFIA)

116-117

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA LA MATANÇA DEL PORC

JOAN FERRERÓS (TEXT) // JOSEFA JUANOLA (RECERCA FOTOGRÀFICA)

CONVERSA AMB UN DELS ÚLTIMS ESTADANTS DELS AIGUAMOLLS.

Arribo a can 'Niceto' el dia de Tots Sants a la tarda i, tot just aparcar el cotxe, em rep la seva dona, la Maria Rosa Vives, que és filla de la Selva de Mar. Com que ja havíem quedat, crida de seguida el seu home, ens asseiem al pati, sota d'un tamariu, i comencem a xerrar. Ens acompanya en Troi, el gos de la casa. És l'hora de 'l'agoit', entre clar i fosc, la millor hora per anar a caçar els ànecs que arriben de mar. És de les primeres coses que m'explica. I, a dintre meu, penso: avui aprendré moltes coses, aquí a la Rubina...

David Pujol > TEXT // Joan Juanola > FOTOGRAFIA

Vicenç Juncà

El filòsof Francesc Torralba, en un llibre sobre la paciència, diu que «el despropòsit de la nostra cultura arriba a extrems tan elevats que idolatrem joves rics, famosos i bonics, els posem tots els micròfons que tenim a l'abast i els atenem com si fossin els nous déus de l'olimp, mentre oblidem els nostres ancians, els que podrien ensenyar-nos a degustar la virtut de la paciència i el seu extraordinari poder per afrontar les doloroses situacions de l'existència. Ens enlluernen falsos déus, mentre ens passen pel costat savis que ens podrien ensenyar». No hi ha dubte que en Vicenç Juncà i Vilà, en Niceto de la Rubina, té la saviesa que ve de la intel·ligència però, sobretot, la que es poua del fons del

cor. Té setanta-vuit anys i sempre ha viscut en aquesta zona d'aiguamolls que toquen al mar, ara encaixonats entre Empuriabrava i la urbanització de Santa Margarida. No és un home de gaires paraules —amb això el guanya la seva dona Maria Rosa— però és senzill i clar, i en certa forma també alegre, com tothom que és veritablement savi.

—Ja m'han explicat que sou d'aquí de tota la vida, però on va néixer exactament?

—«Sóc fill d'una casa de pagès que en deien la Rajoleria, perquè antigament ho havia estat. Per això encara hi ha gent que em coneix per en Niceto de la Rajoleria. Em penso que encara es conserva el forn. El

mas és a tocar la carretera de Roses a Figueres, on ara hi ha el conegut restaurant La Llar, on fan una cuina molt bona.»

—I tenen una estrella a la guia Michelin. Dedueixo que va començar, de ben petit, a fer de pagès, doncs.

—«Sí, a casa meva sempre havien fet de pagès. Ja ve de lluny, això. El meu avi, Niceto Juncà, ja en feia, i el meu pare, Jaume Juncà, també. I d'abans i tot! Tota la meva família, des d'antic, es veu que ha corregut per aquí la *Ruïna*... Aquest país, qui l'ha vist i qui el veu!»

—Veig que en dieu la *Ruïna*, d'aquí on us esteu. Hi poseu un toc d'humor, o és que sempre n'heu dit així?

DAVID PUJOL [La Bisbal d'Empordà, 1965. Mestre i pedagog]. JOAN JUANOLA [Olot, 1962. Fotògraf]. TONI LLOBET [Barcelona, 1975. Dibuixant i naturalista]

RETRAT DE FAMÍLIA **ELS ARNALL BADOSA DE VILA-SACRA.**

La casa pairal és dels Badosa, establerts a Vila-sacra de fa generacions. El cognom, Arnall, ve d'el Far. Dues nissagues de pagesos unides en el treball de la terra. Ni paisatge ni territori. La terra. Pot sonar carrincló o èpic, però s'ajusta a la realitat d'un món prosaic, esforçat, fort, porós i vital. Una realitat poc lluent enmig d'un Alt Empordà segrestat pel turisme i el glamur dels genis. Però ni Empuriabrava ni El Bullí existirien sense els Arnall Badosa.

Ignasi Aragay > TEXT // Joan Juanola > FOTOGRAFIA

La santíssima continuïtat

Arribem al mas a mitja tarda d'un dissabte de tardor primerenca, l'aire encara és càlid, igual com l'acollida. No cal donar-hi gaires voltes, els Arnall Badosa són gent de bé, això ja es veu a primer cop d'ull. Ara bé, la primera impressió ha creat desconcert: ni l'arquitectura, ni el pati, ni els mateixos amfitrions no responen al clíxe senyorial del pagès ben establert, amb pòsit de generacions, potser ric i tot. Ep, no ho sé si en són, de rics o pobres, segurament ni una cosa ni l'altra. Només vull dir que no gasten un estil rellepat i historiat, com ara s'estila. Aquest és un mas enfeinat, sense temps per a filigranes. Aquí no s'hi ve a passar l'estona, aquí s'hi fa vida pagesa, amb totes les conseqüències. O sigui, que per molt que m'esforcí, no m'ho puc imaginar

convertit en un negoci de turisme rural, ni a la família tampoc no els ha passat mai pel cap: el seu regne no és d'aquest món. Eines escampades, una antiga casa mig esfondrada, un munt de runa, un magraner espontani... Ja en parlarem, més endavant, dels magraners. La petja del temps i la vida imperativa conviuen en un desordre familiar. Els objectes animats i inanimats és com si tinguessin autonomia i fins i tot algun vici tolerat. I enmig d'aquest microcosmos pagès, els reis de la casa: els vedells, que no són vedells d'or, però sí de bona raça, i que han estat escampats capriciosament per tot l'espai, els més joves reclosos en una mena d'iglús cilíndrics. La vida de tota la resta dels habitants gira al voltant de la seva acomodada i lacònica existència.

Són sis-cents vedells enfront, o al costat, o enmig, de cinc persones: l'avi Pepet Arnall i la seva esposa, la Maria Badosa. El seu fill en Joaquim i muller, la Carme Funosas, natural de Santa Pau. I el nét gran, en Jordi. Tres generacions unides en la feina, continuadores de la tradició. Sense grans plantejaments. No els cal saber quin és el seu destí, assumit sense fer escarafalls, interioritzat, sanguini. Ells són els estadants fixos, els pilars perquè la modesta història d'aquest mas no s'aturi. Després hi ha els qui entren i surten, que potser un dia s'acabaran sumant a la colla. La xicota d'en Jordi, la Raquel, que és d'Olot i ha estudiat belles arts i que ja troba bé la vocació del company. El germà petit, l'Albert, i la seva xicota, l'Alba, mestra de professió, filla de vaquers de Vilanova de

IGNASI ARAGAY [Barcelona, 1966. Periodista]
JOAN JUANOLA [Olot, 1962. Fotògraf]

la Muga. L'Albert, sense perdre els vincles, ha tirat per una altra banda. En un moment o altre, tots ells també s'afegeixen a la conversa. Com veieu, doncs, aquest no és un univers tancat, reclus en si mateix. No, ni parlar-ne. Els Arnall Badosa viuen plenament en aquest món però amb l'orgull secret, fet de molta humilitat i molt treball, de venir d'un món secular. És així, i que duri.

Abans de baixar del cotxe ja m'he advertit a mi mateix: no hem vingut a fer el cant del cigne d'una ruralia que s'acaba. Res d'instal·lar-se en la decadència o el victimisme. D'acord, el turisme tot ho envaeix, l'Empordà és terra d'artistes i de *guiris*, de tramuntana i mites, però la plana té vida pròpia. Els camps bateguen al ritme del tractor, la natura despunta

a cada pas i segueix existint una societat pagesa, que ja entrats en el segle XXI no té res a veure, ni falta que fa, amb un passat immaculat que només ha existit en la mitificació col·lectiva. El que cal explicar és el miracle de la santíssima continuïtat. Per això hem anat a petar a aquesta encantadora família de tres generacions, a la qual, certament, ningú no els ha posat fàcil l'aposta per seguir sent amos del seu destí, de la seva terra i del seu bestiar. «Si no fos per les subvencions, ja no existiríem». Ho proclama i ho repeteix en Jordi, la fortalesa del qual ha estat decisiva per tirar endavant.

En Jordi té 27 anys i va fer estudis agraris a Quintanes, a Sant Hipòlit de Voltregà. És tan bonàs com actiu i espavilat. El seu parlar és fort i lent, segur. Li agrada la vida que mena, que

no és precisament fàcil. Quatre dies a la setmana es lleva a les cinc de la matinada per anar a carregar porcs per compte d'altri. «És un sou que entra fix: el dia que digui prou, no trobaran ningú». A les vuit ja torna a ser a casa i li queda per davant una jornada de les que no es compta per hores, perquè la feina no s'acaba mai. La migdiada obligada és el que li permet resistir fins que ja és fosc. Plega quan el criden a sopar. I, és clar, dissabtes i diumenges també s'han d'al·letar els vedells. El pare s'aixeca a dos quarts de set i tampoc no para. L'únic esbarjo fora de casa consisteix en l'esmorzar al bar, llegint *El Punt*.

Vacances? En Joaquim (55 anys), que cada cop està més a les ordres del fill, fins que aquest no es va incorporar de ple a la feina no sabia què eren,

Les tres generacions dels Arnall Badosa, que viuen al mas de Vila-sacra.

PERFIL 4

Montserrat Batllósera > TEXT // Joan Juanola > FOTOGRAFIA

En Siset de can Camansi

Arribo al Port de la Selva cap al tard d'un dissabte de principis d'agost, quan a la platja encara hi ha qui aprofita els últims raigs de sol de l'horabaixa. A mesura que m'endinsó cap a l'interior, però, el brogit de la gent que passeja arran de mar va deixant pas a la quietud d'uns carrers més aviat solitaris. Avui, sóc al Port amb un objectiu: vaig a conèixer en Siset de can Camansi. Sé que és un pescador de vuitanta-un anys que es fabrica a mà els ormejos i encara surt a pescar. Un exemple de vida dedicada al mar. Potser és per això que m'espero trobar un rostre que parli de la duresa de la vida d'anys passats. Uns anys en què els pescadors, que sovint no podien fer-se a la mar a causa de les inclemències del temps en un port que mira a tramuntana, havien de treballar les vinyes per poder sobreviure. Uns anys en què els veïns, quan anaven a comprar productes de primera necessitat, feien servir un senzill «per veremes pagarem». Uns anys en què les muntanyes del voltant eren plenes de parets de llibre, aquelles parets seques amb l'última fila de pedres en vertical, per guanyar alçada. Unes parets que es construïen per protegir els ceps de la gropada, sobretot de la gropada *encesa* que, quan aixecava la sal del mar, feia molt de mal a les brotades de les vinyes.

D'aleshores ençà el Port de la Selva ha canviat molt però, tot i això, la pesca continua essent la peça que enllaça el passat amb el present del poble.

En Siset em sorprèn amb un aspecte jove, discret, tranquil i amable. El trobo treballant al garatge de casa seva, a peu de carrer. La feina de cada dia. El dia a dia d'una vida que no necessita temps d'oci per omplir. Malgrat que ja està jubilat, encara surt a pescar, tot sol. «Les confraries ho permeten. Podem pescar sempre que complim unes condicions. Primer hem de deixar sortir els que estan en

NARCÍS COROMINAS

Narcís Corominas Nadal va néixer al Port de la Selva el 3 de maig de 1928, fill d'en Baldiri i la Maria, i es va casar a l'any seixanta amb Maria Carmen Aznar. Al poble li diuen en Camansi perquè aquest és el nom com s'anomena la casa on viu. En Siset explica que aquest nom es va originar en vida del seu besavi que, quan era un nen, va veure arribar al poble un escampavies carregat de mariners militars. El vaixell sembla que es deia *La Camansià* i el besavi d'en Siset va córrer amb la gorra d'aquells mariners, que portava el nom del vaixell, prou temps perquè li quedés el sobrenom de Camansi.

servei actiu i, quan aquests ja són a lloc, ens toca a nosaltres. També hem de respectar un límit de *xerxa* i d'hams. Jo no vaig més lluny d'una milla, pesco a tocar la costa». En Siset va començar a treballar de petit, obligat per les circumstàncies. Quan li pregunto si va anar a escola al poble fa una rialleta. Després hi afegeix: «Era fill de roig, jo!». La guerra el va atrapar a l'edat de vuit anys. Quan en tenia onze, el pare va haver d'abandonar el país. Un exili de nou anys. Primer a Argelers, després a París treballant amb els alemanys i finalment a Banyuls, on es va dedicar a la pesca de la teranyina. Mentrestant en Siset va haver de treballar. Vivia a casa amb la mare i la germana i es feia en mar amb la barca de l'avi. A la barca eren tres: ell, l'avi i un oncle. «El que abans feiem tots tres ara ho faig jo tot sol». I de seguida n'explica el motiu: «És clar, ara la barca porta un elevador per treure la *xerxa*.»

Pescaven a tocar de la costa i, en cas de mal temps, si es girava tramuntana, s'arreceraven en una cala. El canvi de temps l'anunciaven els plomissols, «uns núvols petits que es feien i es desfeien». En aquest cas, «tiràvem la barca i tornàvem a peu al poble. Si havíem agafat peix, una desca a l'esquena i cap a casa». A les costes del Port de la Selva hi havia dues cales amb barraques per als pescadors. Una era cala

Tavellera i l'altra cala Prona. A cala Tavellera, a més a més, s'hi havien construït quatre barraques petites, privades. «La barraca, la grossa, era del Comú i tenia una *ximenera* i un bancal per a quinze o vint persones». En Siset m'explica com, a la mancada del temporal, anaven a la barcada. Al vespre, abans de fer-se fosc, a fer la prima i, de matinada, a fer l'alba. Primer calaven i, més tard, havien d'anar a llevar les xarxes. A la nit, al suro hi posaven esquella; així, si no el veïen, quan anaven a llevar el podien trobar pel

so. Sortien a pescar amb ormejos diferents segons el tipus de peix que volien agafar: sardinals, soltes, armallades o tresmalls, palangrons... Quan volien capturar llagostes, per exemple, calaven les xarxes tres o quatre dies; en canvi, quan volien capturar rogers o sèpies calaven diàriament unes armallades més fines. Tant les unes com les altres se les nuaven ells mateixos.

El garatge de casa seva és un testimoni viu de la feina que fa: en Siset es construeix a mà els ormejos de pesca. Treballa amb vims, bords d'olivera, canya i joncs. Els vims els cull al pic de l'hivern, quan han perdut la fulla. Els bords d'olivera del novembre fins a la primavera i els joncs durant el mes de juny. Un cop collits, aquests últims, els posa a sol i serena perquè s'assequin, amb la precaució de treure'ls quan plou perquè no hi quedin taques negres, sinó no serien tan forts. De les mans d'en Siset en surten nanses, gambines, palangrons, cofes de palangrons... Malgrat que van passant els anys, encara recorda haver fet gambines de quasi dos metres de diàmetre, per agafar neris. Ara, per contra, fa nanses i gambines petites per fer bonic. «A l'hivern hi passo molta estona». Els temps van canviant i els costums també però, tot i això, no puc evitar la sorpresa quan li sento dir: «Ara agafo els bords d'oliveres a les pinedes». Sort que de

seguida s'explica: «Els estornells, quan s'acaben les olives dels *olivassos*, es mengen les olivetes petites dels bords, van a les pinedes, hi deixen els excrements i allà hi neixen els bords d'olivera. Com que la pineda els tapa creixen més allargats. Així puc tallar les vergelles que en surten». Quan no és en mar ni està enfeinat amb els ormejos, en Siset va a l'hort. Fa anys, però, que no treballa la vinya. Les vinyes «es van anar abandonant després de la guerra. Les dels pobres, que eren les de més mal treballar perquè tenien massa pendent, primer que les altres». I això el porta a recordar els anys en què a casa es feien el vi —«dues o tres botes grosses i tres o quatre de petites»— i l'oli.

En Siset té una barca que es diu Jonc i ha fet quaranta-vuit anys. «És de fusta, petita, de vint-i-un pams». Fa uns anys la va fer arreglar: hi va posar mitja coberta i va pujar l'orla. La té a la platja. Asseguda a l'escambell que m'ha ofert, al mateix garatge auster on treballa, la conversa arriba a la seva fi. De sobte, en Siset fa, indecís: «Potser he oblidat alguna cosa... Els meus amics ja ho diuen, quan em falla la memòria: en Camansi fa aigües, com les barques velles». En Siset, però, té una agilitat i una memòria sorprenents i li agraeixo la calma que encomana en aquest món de presses on vivim. No, en Camansi no fa aigües 🐟

M3

**El porc, un cop mort,
penjat i obert per
netejar-lo i treure'n
l'interior.**

ANY: ENTRE 1960-1970
AUTOR: DESCONEGUT
PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ
PARTICULAR D'IMATGES
DE JEAN MAS

M4

**Dessagnant el porc davant la carnisseria
de can Salellas, a Cantallops.**

ANY: 1928
AUTOR: DESCONEGUT
PROCEDÈNCIA: ARXIU PARTICULAR D'IMATGES DE
LA FAMÍLIA SALELLAS DE CANTALLOPS

DOSSIER

LA GUERRA I L'EXILI

DAVID PUJOL I ENRIC PUJOL > COORDINACIÓ

Ànimes transparents [PÀG. 34]

DAVID PUJOL [La Bisbal d'Empordà, 1965. Mestre i pedagog]

La reculada republicana [PÀG. 36]

ENRIC PUJOL [Figueres, 1960. Historiador i periodista]

Les conseqüències del conflicte [PÀG. 40]

ERIKA SERNA [Wasserlos, 1963. Historiadora i arxivera]

Viure l'exili prop de casa [PÀG. 44]

MIQUEL SERRANO [Figueres, 1980. Historiador de l'Art]

El mas Perxés d'Agullana [PÀG. 46]

SÍLVIA PLANAS [Girona, 1983. Periodista]

El tresor perdut de la República [PÀG. 48]

ASSUMPTA MONTELLÀ [Mataró, 1958. Historiadora]

El darrer combat al cel català [PÀG. 52]

JOSEP PLAYÀ MASET [Castellgalí, 1957. Periodista]

La guerra a Llançà [PÀG. 56]

JOSEP M. SALVATELLA [Figueres, 1937. Escriptor]

El bombardeig de l'Escala [PÀG. 58]

LURDES BOIX [L'Escala, 1957. Historiadora i arxivera]

Un pont massa proper [PÀG. 62]

PABLO DE LA FUENTE [Figueres, 1965. Historiador]

L'angoixa de la rereguarda [PÀG. 64]

FRANCESC MONTERO [Figueres, 1981. Filòleg]

La nena perduda de Figueres [PÀG. 66]

ROSA M. MORET [Rabós d'Empordà, 1970. Mestre i pedagoga]

Unes vivències inesborrables [PÀG. 68]

ANNA M. VELAZ [Figueres, 1948. Filòloga]

Del poble d'Empori a l'exili [PÀG. 70]

MARISA ROIG [Sant Pere Pescador, 1963. Historiadora i arxivera]

Un home amb sort [PÀG. 72]

SANTI PUIG [Tordera, 1962. Filòleg]

Els germans Jaume i Enric Sabà [PÀG. 74]

PERE ROURA [Maçanet de Cabrenys, 1954. Historiador]

Pepita Macau, un exili diferent [PÀG. 78]

SALOMÓ MARQUÈS [L'Escala, 1942. Historiador de l'Educació]

Perfils: Josep Blanch / Jaume Vilà / Josep Juanola [PÀGS. 55 / 82 / 83]

JORDI CANET / ÀNGEL PLANAS / PAULA SEGARRA I MÍRIAM LLADÓS

La gent marxava cap a l'exili amb molt poca cosa.
FOTO: Joan Juanola.

DOSSIER LA GUERRA I L'EXILI

Ànimes transparents

David Pujol > TEXT // Joan Juanola > FOTOGRAFIA

Els últims dies de la guerra, Antoni Rovira i Virgili i Carles Pi i Sunyer van mantenir un diàleg serè al mas Perxés d'Agullana. Parlaren del paisatge de la serra de l'Albera que tenien a davant i, des de la terrassa, resseguien amb la mirada els turons, els colls, les viles i els poblets, les ruïnes i les platges d'aquest indret extrem de l'Alt Empordà. Fou durant la conversa quan Pi i Sunyer digué una frase que resumia bé el moment viscut: «Hi ha una profunditat de dolor per aquestes carreteres.»

D'aquesta 'profunditat de dolor' parlem en el dossier que presentem. Un dolor que, en paraules de Rovira i Virgili, en el llibre *Els darrers dies de la Catalunya republicana*, feia transparentar l'ànima: «El drama intern es reflecteix als esguards, es marca als llavis, i ratlla el front i les galtes amb solcs negrosos. Una de les remarques més impressionants que avui he fet és la d'aquesta expressió de la faç humana. Sembla que, aprimada la pell del dolor, l'ànima dels homes es transparenti.»

El dossier s'inicia amb un article sobre la reculada escrit per Enric Pujol, un dels estudiosos de l'exili que més ha treballat per a fer-lo sortir de l'oblit. Cristina Vilà complementa el text amb una peça sobre el Museu Memorial de l'Exili de la Jon-

quera, que té un discurs museístic pensat pel mateix Pujol i per Jaume Santaló.

Erika Serna ens explica, per una banda, les conseqüències de la guerra a l'Alt Empordà, amb 107 persones afusellades durant els primers anys de franquisme i, per altra banda, l'experiència dels batallons de treballadors, que van durar fins el 1940. En Miquel Serrano, en canvi, ens fa conèixer l'experiència de Fraternitat Cirera en diversos camps de refugiats.

La Sílvia Planas ens fa saber, a partir d'una conversa amb l'actual propietària del mas Perxés d'Agullana, Maria Perxés, el paper que la casa va tenir durant la reculada. El mas s'ha convertit, en els darrers temps, en lloc de visita d'estudiants, estudiosos i, en general, persones interessades en l'exili. A la casa hi va fer estada, de camí cap a la Catalunya Nord, Abel Pascual, que ens presenta unes memòries que va escriure la seva mare.

L'Assumpta Montellà ens resumeix la història del famós 'setè camió', l'or del qual va desaparèixer misteriosament a les muntanyes de l'Albera, pels volts de la Vajol. Josep Playà Maset, en canvi, ens explica què va passar a la plana, a l'aeròdrom de Garriguella-Vilajuïga, on una estela funerària situ-

ada al costat de la carretera –tristament malmenada mentre preparàvem aquest dossier– ens recorda els últims dies de la guerra.

Jordi Canet repassa alguns records de Josep Blanch durant la guerra i la postguerra. Josep Maria Salvatella fa parlar Joan Pacreu, en 'Joan Picapedrer', dels fets viscuts a Llançà. I Lurdes Boix ens explica el bombardeig del 23 de gener de 1939, pocs dies abans d'acabar-se la guerra, a partir del testimoni de sis persones de l'Escala.

Pablo de la Fuente ens relata els bombardeigs de Colera a través de la memòria de Francisco Ribera. Francesc Montero recull el testimoni dels germans Miquel i Lluïsa Padrosa. Al final de la conversa la Lluïsa diu: «Ja era hora que es recuperés tota aquesta memòria que els vells tenim a dins.»

La Rosa M. Moret ens explica la història de la Mercè Marcos, una nena a qui, després d'un dels bombardeigs de Figueres, es van emportar cap a l'altra banda de la frontera i no es va poder retrobar amb la seva mare fins mesos més tard. Encara avui hi ha qui la coneix amb el sobrenom de 'la nena perduda'.

L'Anna Maria Velaz ha anat a Fortià a conversar amb Josep Rahola que, als seus 91 anys, conserva una memòria admirable. La Marisa Roig ens fa conèixer les vivències de la Carme Llorens, filla de Sant Pere Pescador, que tenia 16 anys quan va marxar cap a l'exili amb la família.

Santi Puig ressegueix l'itinerari vital del nomenat Bernat Olivé que, malgrat tot el que va haver de viure, es considera «un home amb sort». Pere Roura ha parlat amb els germans Jaume i Enric Sabà, nascuts a Maçanet de Cabrenys, que van patir durament les conseqüències de la guerra. Natàlia Carbonell i Carla Ferrerós ens fan el perfil de Joana Colom, filla de Garrigàs.

També parlem de la mestra Pepita Macau, una de les filles del mestre Isidre Macau, que va

estar-se a Londres fins l'any 1948. En Salomó Marquès, que la coneix de fa temps, ens ho explica.

Jean-Paul Escudero recorda l'exili tardà de la seva mare, Magdalena Puerto, fent parlar unes memòries inèdites que ella mateixa va deixar escrites. Tanquen el dossier dos testimonis més: l'Àngel Planas ens retrata Jaume Vilà, de Siurana, i la Míriam Lladós i la Paula Segarra, de l'associació Soca-rel, fan parlar Josep Juanola d'Aguilana.

Josep Pla fa dir a Manolo Hugué a *Vida de Manolo contada per ell mateix*: «L'exili, que té tantes coses desagradables, té això de bo: fa estimar la terra d'una manera intensa». Els protagonistes d'aquest dossier han patit molt, han viscut la profunditat del dolor, han vist com se'ls transparentava l'ànima... però potser per això han estimat la terra d'una manera intensa. Aquest dossier és un petit homenatge que els fem 🍷

Escultura feta amb fang obra de Serge Castillo, que representa l'exili, i que es pot veure al Museu de l'Exili de la Jonquera.

La reculada republicana

EL FINAL DE LA GUERRA CIVIL A CATALUNYA I L'INICI D'UN EXILI QUE ES PERLLONGÀ EN MOLTS CASOS GAIREBÉ 40 ANYS VAN TENIR L'ALBERA COM A PRINCIPAL ESCENARI

Enric Pujol > TEXT

Les poblacions de banda i banda de l'Albera constituïren l'escenari privilegiat de l'etapa final de la Guerra Civil del 1936-39 a Catalunya i de l'etapa inicial de l'exili republicà subsegüent; és a dir, d'allò que popularment coneixem com la retirada o la reculada del 1939.

Efectivament, Figueres i la zona més septentrional de l'Alt Empordà es convertí a finals de gener del 39 en la veritable capital de tres governs: el català, l'espanyol i el basc. I com a tal fou severament castigada per l'aviació franquista, fins al punt que la capital empordanesa esdevingué la Gernika catalana. A l'altre costat de la ratlla, el Vallespir, el Rosselló i tota la Catalunya del Nord es convertiren,

tot seguit, en el refugi primer d'una massa de fugitius que s'acostava al mig milió. Fou en aquests territoris nordcatalans d'administració francesa on s'organitzaren els primers camps de concentració, en els quals van ser reclosos la majoria dels refugiats i on molts d'ells, milers, hi trobaren la mort.

Cal advertir, d'entrada, que ja des del principi de la contesa, des dels primers dies del 1936, tot l'Alt Empordà va viure els efectes de la guerra i, sobretot, de la revolució desfermada arreu de Catalunya arran de l'aixecament feixista. Hi va haver, doncs, la repressió contra els que es consideraven desafectes al règim republicà, es procedí a confisca-

cions i col·lectivititzacions, foren mobilitzats cap als fronts de guerra els que estaven en edat militar i no es tardà gaire a saber què volia dir suportar els bombardeigs de l'enemic, patir per l'escassetat dels aliments i haver d'allotjar milers de refugiats procedents d'altres zones de l'Estat espanyol que havien caigut en mans dels franquistes. La crònica d'aquesta primera etapa de la guerra, mereixeria tot un altre dossier específic, raó per la qual aquí ens centrem en aquesta etapa final, quan tot l'Empordà es convertí en front de guerra.

Repassem la cronologia d'aquests 'darrers dies de la Catalunya republicana', com els qualificà l'escriptor i polític Antoni Rovira i Virgili.

Una colpidora imatge d'exiliats al coll dels Balitres, a finals de gener de 1939.
FOTO: Manuel Moros (© fons Peneff).
PROCEDÈNCIA: Museu de l'Exili.

El fracàs de l'ofensiva republicana a l'Ebre, el novembre de 1938, va possibilitar que els franquistes iniciessin una contraofensiva el desembre d'aquell mateix any, per Nadal, que es revelà com a definitiva. En poc temps ocuparen 7.000 quilòmetres i el dia 14 de gener del 1939 aconseguiren prendre Tarragona, cosa que evidencià la impossibilitat, per part dels republicans, de redreçar la situació. El 26 de gener de 1939 va caure Barcelona. La caiguda de la ciutat fou interpretada no tan sols com el final de la Catalunya republicana, sinó de la totalitat dels partidaris de la Segona República espanyola. Militarment suposà l'enfonsament de tot el front català i va ser vist com el final de la guerra, per més que no fos fins a l'1 d'abril que es va vèncer tota resistència republicana i que els franquistes van anunciar llur victòria.

Ja amb l'inici de l'ofensiva franquista començà també un gran èxode. Primer cap a Barcelona i, després,

cap a la frontera. Les condicions de la fugida, ja des del seu inici a les terres del Segre, foren extremadament dures. L'aviació alemanya i la italiana, aliades de l'exèrcit franquista, no van parar de bombardejar i metrallar la massa fugitiva, majoritàriament civil, fins a la mateixa ratlla fronterera. Els soldats republicans possibilitaren aquella reculada multitudinària en aplicar la tàctica de dificultar l'avenç enemic, ja fos amb la voladura de ponts, polvorins i de tot allò que fos aprofitable per l'adversari, o bé amb enfrontaments armats directes. Des d'un primer moment, diferents organismes internacionals s'implicaren en l'operació d'evacuació. Significativament els quàquers i la Creu Roja, que col·laboraren amb la Generalitat i les autoritats republicanes per organitzar l'atenció a la mainada i als més febles, els ferits i la gent gran.

Fugida cap al nord. Els fugitius que arribaren a la ratlla fronterera es tro-

baren que les autoritats franceses, davant l'allau humana, decidiren tancar la frontera la nit del 27 al 28 de gener i deixar-la oberta només per al pas de dones i criatures amb autorització prèvia dels agents consulars. Aquesta restricció inicial, però, canvià a causa del curs dels esdeveniments bèl·lics i, tres dies després, fou autoritzat el pas dels ferits. Fins al 5 de febrer no fou permès el pas dels militars i de les autoritats republicanes.

Cal tenir present que, mentrestant, els franquistes continuaven el seu avanç indeturable. Només a la zona de la costa s'aconseguí frenar la seva ofensiva del 27 al 30 de gener, però a partir d'aquesta data ja la van poder continuar. El dia 1 de febrer ja havien ocupat el Maresme i havien pres Vic. El dia 4 van prendre Girona i el dia 9 ja van arribar al pas fronterer de la Jonquera-el Pertús (pocs moments després que acabés de passar el darrer dels fugitius del bàndol republicà). L'endemà, el 10,

Bombardeig sobre Figueres, a principis del 1939 // FOTO: Arxiu fotogràfic del Centre d'Història Contemporània de Catalunya.

DOSSIER LA GUERRA I L'EXILI

El mas Perxés d'Agullana

L'ACTUAL PROPIETÀRIA, MARIA PERXÉS, ENS EXPLICA EL QUE HA SENTIT EXPLICAR D'AQUESTA CASA QUE VA ACOLLIR, DURANT LA RETIRADA, HOSTES IL·LUSTRES

Silvia Planas > TEXT // Roger Lleixà > FOTOGRAFIA

Pompeu Fabra. Mercè Rodoreda. Carles Pi i Sunyer. Antoni Rovira i Virgili. Pere Bosch i Gimpera. Joan Oliver. Lluís Companys. Aquests personatges tenen més en comú que haver estat figures del món artístic, cultural, polític i intel·lectual de la Catalunya dels anys trenta: el sostre que els va acollir durant l'exili republicà, el mas Perxés d'Agullana. L'actual propietària del mas, la Maria Perxés, tenia només set anys quan aquest degoteig d'hostes il·lustres va envair les parets de casa seva. A la família Perxés tot allò els va agafar de lluny, ja que la Generalitat de Catalunya havia confiscat la casa l'any 1938 per convertir-la en un refugi de guerra.

A més d'acollir moltes de les persones que abandonaven Catalunya

cap a França, aquest «immens casal senyorívol i masia amb pinzellades de fortaleza i corona de rouredes i alzines», en paraules de Jordi Murià, també es va convertir en magatzem d'obres d'art. Joan Subias Galter, parent dels Perxés i historiador de l'art català, era l'encarregat de portar obres a la casa, majoritàriament provinents del Museu Arqueològic de Barcelona, per guardar-les. Hi va fer nit, de camí cap a Ginebra, l'escultura de l'Esculapi d'Empúries.

El mas ha estat considerat l'última seu de les institucions polítiques i culturals de la Catalunya republicana. A més d'haver estat testimoni de la darrera reunió de la Institució de les Lletres Catalanes en territori català i d'haver acollit membres de

la Presidència i de la Conselleria de Cultura de la Generalitat i diputats del Parlament, és l'últim lloc del territori català on va dormir el president Lluís Companys. Contràriament al que es pugui pensar, Companys no va estar-se a la millor habitació del mas. «Es va allotjar en una part de la casa que és la part de la masia antiga, on dormia el servei abans, i que quedava una mica separada de la resta del mas. Aquesta part és l'única que no ha estat refeta», relata la Maria. El president i el *lehendakari* basc José Antonio Aguirre van marxar junts del mas per continuar el camí cap a l'exili.

De tot això, però, el que en saben els Perxés és el que els han explicat. La Maria comenta que, al llarg dels anys, ha anat rebent visites de gent que es va estar a la casa, com la filla d'Antoni Rovira i Virgili, el fill de Jaume Serra Húnter o els germans Pi i Sunyer: «M'han explicat, emocionats, com van ser els últims dies al mas. Es veu que hi havia unes tres-cents persones, que dormien a terra tapant-se amb el que podien, i que feien tornos per menjar. En tenen records terribles perquè eren dies d'incertesa.»

La Maria Perxés, a la terrassa del mas.

→ L'Abel Pascual i el dietari de la seva mare

L'Abel Pascual i Ventosa, que ara té 71 anys, és doctor enginyer industrial i ha treballat tota la vida a l'empresa familiar. El seu avi, Joan Ventosa i Roig, va ser alcalde de Vilanova i la Geltrú, diputat a Corts i conseller d'Agricultura de l'últim govern català presidit per Francesc Macià. A causa de l'exili només el va poder veure en una ocasió, durant dos dies. La resta de la seva vida, però, van mantenir molta correspondència.

L'Abel tenia dos mesos i dos dies quan va fer estada al mas Perxés, amb la seva mare, Conxita Ventosa. La mare de l'Abel –que va morir aviat farà tres anys– escrivia unes memòries on pretenia deixar constància dels fets domèstics dels primers mesos del seu fill Abel. A mitjan octubre vaig compartir amb ell, i unes quantes persones més, una jornada de reconeixement als exiliats, organitzada per l'associació Soca-rel. Vam recórrer els indrets per on havien passat i vaig poder remenar i mig llegir la llibreta on la seva mare anotava tot el que va viure mentre anava cap a l'exili.

Això és el que la Conxita va escriure a la llibreta el 30 de gener de 1939: «*Voltant per Agullana, el pare ha trobat algú de la Generalitat que li ha comunicat que, a un parell de quilòmetres, a la masia 'Can Perxers', hi havia el president Companys, consellers, diputats i gent coneguda. Ha aconseguit que ens hi poguéssim ficar nosaltres també, per dormir sota teulada. A primera hora de la tarda m'hi acompanya a mi i al nen. El camí fins allà és molt bonic, tot i que plou força. En entrar em trobo sobtada per la gran quantitat de gent que*

s'hi troba. És gairebé impossible moure's, tot i que Can Perxers és una masia senyorívola, grandiosa. El pare em deixa amb l'Avel·lí Artís, que és allà amb la seva família, i jo m'assec en un raconet amb l'Abel, que s'ha adormit. Em distrec escoltant la llista de les tandes que van cridant per anar a dinar a la gran cuina. Sembla que segueixin l'índex d'algun llibre d'autors catalans. Pot dir-se que tota la intel·lectualitat catalana ha fet cap aquí: Pompeu Fabra, Josep M. Francès,

Mercè Rodoreda, Navarro Costabella, Capdevila... i tants d'altres que no puc recordar, a més de dibuixants, pintors, etc. Companys i Pi i Sunyer passegen pausadament i l'Artís m'hi presenta. El President comenta que m'assemblo molt al pare i Carles Pi i Sunyer queda sorprès en saber que el nen es diu Abel. Tots fan unes cares tan cansades i envellides que fan llàstima.»

La Conxita acaba el seu dietari amb unes paraules adreçades al seu fill Abel, que ara el conserva com un tresor i l'ensenya amb emoció: «*Fillet meu, quan vaig començar aquest llibre estava ben lluny de suposar que acabaria sent més que un dietari de les teves petites gràcies i progressos, una narració de coses viscudes. Tant de bo que quan el llegeixis i ho puguis comprendre tot, et sembli una història d'un llibre dels teus contes d'infant i que, aleshores, la pau i la normalitat restablertes arreu, no sembli tan natural com ara l'exòde terrible dels pobles per terres estranyes. Que quan siguis gran, igual que en aquest primer any que ha estat per nosaltres tan dura prova, puguis esborrar també amb un bon somriure dels teus totes les nostres inquietuds*» // DAVID PUJOL ☛

Quan els Perxés van tornar a la casa, van trobar-hi uns documents del Parlament de Catalunya de l'època republicana, entre els quals destaquen una acta d'escrutini de les eleccions del 1932 de Barcelona i de Girona o

credencials de diputats electes, com Francesc Macià i Josep Tarradellas.

La zona nord de l'Alt Empordà es va convertir en camp base de l'exili republicà. A part del mas Perxés, d'altres cases de la zona van tenir un

paper important durant la retirada: can Bech de Baix, també a Agullana, va acollir el president del govern de la República, Juan Negrín, i can Barris, a la Vajol, el president de la República, Manuel Azaña ☛

L'Abel Pascual va fer estada al mas Perxés amb la seva mare.
FOTO: Maria Lluïsa Pujol.

DOSSIER LA GUERRA I L'EXILI

El darrer combat al cel català

EL PILOT REPUBLICÀ JOSEP FALCÓ, DE 93 ANYS, EXPLICA L'ATAC DE LA LEGIÓ CÒNDOR A L'AERÒDROM DE GARRIGUELLA-VILAJUÏGA

Josep Playà Maset > TEXT

El dilluns, 6 de febrer del 1939, quan Girona ja havia estat ocupada pels 'nacionals' i bona part de l'exèrcit republicà havia entrat ja a França, va tenir lloc el darrer combat de la Guerra Civil sobre el cel de Catalunya. El balanç és confús, però està acreditat que almenys una vintena d'avions republicans van ser destrossats i que va morir un pilot alemany. Dos o tres pilots republicans i un altre pilot alemany podrien haver mort també en el mateix combat, segons les diverses fonts.

Andrés García Lacalle, cap de l'aviació de caça de la República, havia ordenat concentrar els pocs avions que els quedaven al petit aeròdrom de Vilajuïga. La intenció era marxar plegats cap a Toulouse, on havien demanat permís per aterrar, i des d'allà tornar a l'Espanya republicana que encara resistia a València

i a Madrid. Vilajuïga era l'aeròdrom més proper a França. Obert a finals de 1937, fou batejat així perquè els responsables del camp estaven instal·lats a l'antic Hotel Central, proper a l'estació de Vilajuïga, tot i que la pista era en terme de Garriguella, on poc abans hi havia hagut una planúria de vinyes.

Josep Falcó, el protagonista. Josep Falcó Sanmartín, de 93 anys, actualment resident a Toulouse, va ser el protagonista d'aquest episodi. Ho explica com si fos ahir: «Lacalle va donar l'ordre de sortida als qui estàvem a punt. Ell, en Bastida i jo, tots tres amb un Polikarpov I-15, els coneguts *Xatos*, vam ser els primers. Va coincidir amb l'aparició a l'horitzó de sis Messerschmitt alemanys que venien pel costat de Roses. Darrere nostre va poder enlairar-se algun Grumman,

mentre que els *Moscas* ja no hi van ser a temps. Lacalle i Bastida van tenir temps de girar cap a França. Si jo hagués fet la mateixa manobra que els altres hau-

ria xocat, així que vaig anar de cara i vaig passar entremig de la formació disparant amb la metralladora contra tot el que tenia al davant.»

Els relats dels diferents pilots no acaben de coincidir. El pas del temps, la tensió del moment, el creuament de versions... condicionen la memòria. És clar que un número indeterminat de Me-109 van atacar el camp i van destrossar tots els avions i vehicles que hi van trobar, sense pràcticament cap resistència. Els pilots que no van poder enlairar-se i els mecànics els van disparar amb les armes que hi havia als refugis. Un combat absolutament desigual davant el potencial d'aquells avions de la Legió Còndor que asajaven aquí els mortífers bombardejos que més tard repetirien per tot Europa.

Falcó està convençut que les seves bales van impactar a la cabina d'un Me-109, el que pilotava Friedrich Windemuth, que es va veure obligat a aterrar. La versió del bàndol guanyador és que fou un accident, que el pilot alemany va fer una passada rasant sobre el camp i es va estavellar.

Estat en què van quedar els avions republicans després de l'atac dels Messerschmitt alemanys // FOTO: Extreta del llibre *Alas Rojas sobre España*, de Miguel Sanchis, 1956.

Les versions d'altres pilots republicans difereixen. Francisco Tazona a *Yo fui piloto de caza rojo* (1977) cita quatre pilots que des de la pista els van fer front amb els *naranjeros*: José María Bravo, Antonio Arias i Manuel Zarauza i ell, de l'esquadri-lla dels Polikarpov I-16, els *Moscas*. I apunta que foren aquests trets els que el van fer caure. Segons Tazona, l'avió es va estavellar i el pilot, mig mort i dessagnant-se, els va de-
manar que el matessin; la intenció era deixar-lo però Arias va tornar sobre els seus passos i li va engegar el tret de gràcia. José Maria Bravo, que té 92 anys, viu a Majadahonda i és l'altre supervivent d'aquest epi-
sodi, explica que va arribar a parlar

amb el pilot atrapat entre la ferra-lla. «Traieu-me o tireu-me un tret», els va dir. I Bravo insinua que li va desapar Zarauza.

Un altre dels pilots que encara pot rememorar aquests fets és Miguel Ángel Sanz, conegut com *Vállecas*. Té 91 anys i viu a Benidorm. «Jo també era a Vilajuïga. El meu CM-262 fou dels primers a ser incendiat. Recordo que un Dornier-17 alemany d'obser-
vació filmava l'atac. I també que un pilot va fer un *looping* sobre la pista i es va estavellar. Va quedar molt mal ferit, amb l'ull dret que li penjava. Jo li vaig agafar la pistola i amb un altre pilot, Jacobo Fernández, el vam in-
tentar treure sense èxit de la cabina. El vam deixar mig mort. Quan mar-

xàvem ens vam trobar amb l'Arias i en Bravo que tornaven a buscar al-
guna cosa i ja no em vam saber res més». Arias, que també va publicar unes memòries (*Arde el cielo*, 1995), només consigna el nerviosisme de Zarauza, l'únic que no n'ha donat la seva versió ja que va morir pre-
maturament l'any 1942.

Honors de la Legió Còndor. El ca-
dàver de Windemuth va quedar es-
tès a la pista durant quatre dies fins que van aterrar els primers avions de Franco. La Legió Còndor li va
retre honors, va repatriar el cadàver i al cap d'un temps es va col·locar una làpida al costat de la carretera que va a Roses, on s'ha mantingut

En Josep Falcó, que va ser pilot de l'exèrcit republicà, posant davant l'estela funerària de Garriguella // FOTO: Josep Playà Maset.

El bombardeig de l'Escala

DOMÈNEC GAMITO, MARIA TERESA PELLICER, DOLORS POCH, NEUS PALAHÍ, FRANCESC SALA I CARME MAS ENS EXPLIQUEN ELS SEUS RECORDS DE LA GUERRA

Lurdes Boix > TEXT

El dia 23 de gener de 1939 quedarà per sempre més en la memòria de l'Escala com un dels més tristos de la seva història. Exactament a les dotze del matí i quan faltaven pocs dies perquè s'acabés la guerra, una formació de cinc avions bombarders feixistes italians llançaven seixanta bombes sobre la població desprevinguda i sembraven la mort i la desolació. Quinze persones, la majoria vells i criatures, perderen la vida en tan tràgiques circumstàncies. La fredor de l'informe oficial, conservat a l'Arxiu de l'Aeronàutica Militar, a Roma, diu el nom dels botxins (Saidelli, Ricciarelli, Sacco, Girafi i Versi) i afegeix: «*l'obiettivo viene pienamente colpito ed il tiro viene*

effettuato da 2.500 m su La Escala». Les víctimes consten en el Registre Civil de l'Escala i en la memòria i el dolor dels familiars i de les persones que ho varen viure.

Amb algunes d'aquestes persones fem una visita al cementiri vell, anomenat Cementiri Mariner arran de la campanya engegada a les acaballes de la dictadura franquista per salvar-lo de la destrucció, ja que volien fer-hi un aparcament. La Generalitat el va declarar Bé Cultural d'Interès Nacional en ser un exemple únic d'arquitectura popular mediterrània. El poema de l'escriptora escalenca Caterina Albert i Paradís, Víctor Català, a l'entrada, evoca l'esplèndida blancor

de calç de les velles parets i dels nínxols, la majoria sense làpida, tal com corresponia a tombes humils de pescadors: «Me'n vaig al cementiri del meu poble / bell en sa solitud, senzill i noble / tot ell parat de blanc, color de pau / sota el sol esplendent i un gran cel blau...» A la placa d'homenatge als morts de la Guerra Civil, a l'interior, hi ha el nom de totes les víctimes: trenta soldats republicans i dos de franquistes morts al front, quatre d'assassinats per diferents motius, nou morts en els camps d'extermini i quinze en el bombardeig. En total, seixanta persones mortes en un poble que llavors tenia escassament dos mil cinc-cents habitants.

Domènec Gamito, M. Teresa Pellicer,
Lurdes Boix, Dolors Poch i Neus Palahí, al cementiri vell de l'Escala.
FOTO: Roger Lleixà.

El silenci i la blancor del cementiri ajuden a desvetllar la memòria i a poc a poc es van desgranant petites històries personals, que s'entrellacen com una teranyina, records tristos, a voltes punyents, però que en el recolliment del cementiri troben un camí més dolç per fer presents els qui mai no havien d'haver mort.

Enceto la conversa recordant el germà de la meua àvia Pepa (Pere Fumadó Callol, de seixanta-un anys), mort a causa de la bomba que varen tirar a la placeta de Pequín, davant de casa. Quan jo era petita encara es conservaven uns rajols que varen quedar escabotats per la metralla. A l'àvia, tot sovint li venia a la memòria aquell fatídic dia: «Jo estava parlant amb el meu germà. Érem a un metre de distància, jo a la cuina i ell recolzat a la paret de davant. De cop es va sentir una forta explosió i tot va quedar cobert d'un fum espès i no es veia res. Jo cridava 'Pere, Pere!', però ja

no em podia sentir perquè va quedar destrossat en mil trossets enganxats a les parets. Encara no entenc per què a mi no em va passar res estant tan a prop d'ell. Quan vaig sortir al carrer allò era un infern, tot ple de gent morta, sobretot criatures...»

Dolors Poch Colomer. Té seixanta-nou anys i va perdre una germana més gran a qui no va poder conèixer. Ella va néixer un any més tard i els seus pares li van posar el mateix nom, com a record. Posant la mà delicadament a la tomba familiar recorda: «La mare m'havia explicat que la meua germana (Dolors, de quatre anys) estava malalta al llit. En el moment del bombardeig la mare li pujava el menjar. Va morir en desplomar-se la paret de la casa a causa de la bomba que varen tirar en el carrer Empúries. La mare va quedar penjada al replà de l'escala i cridava 'la nena!, la nena!'. Llavors

la va sentir des del carrer en Pepito Figueras, el primer alcalde republicà, i la varen rescatar amb els veïns. Ja no hi varen poder fer res. La varen embolicar amb una flassada i la varen portar aquí, en aquesta tomba.»

Neus Palahí i Callol. Té setanta-sis anys i en té un record especialment dolorós: «Jo tenia cinc anys i estava jugant a la placeta de Pequín amb la meua germana i unes amigues. Com que em sentia malament de la panxa, vaig anar cap a casa. Des d'allà, la mare i jo vàrem sentir la tremenda explosió. La mare va haver d'anar a recollir el cadàver de la seva filla (Margarida Palahí Callol, de tres anys) i de la meua cosina (Núria Puig Callol, de set anys), que l'havien portat de Palamós per por dels bombardejos d'allà. Al cap de pocs dies ens assabentàvem de la mort del pare, que era al front. Així que vàrem quedar soles i amb aquesta pena. La mare

Imatge des d'un dels avions, del bombardeig de l'Escala el 23 de gener de 1939. A l'esquerra, les platges d'Empúries i, a la dreta, el nucli urbà // FOTO: Arxiu Aeronàutica Militar de Roma (cedida per Diari de Girona).

DOSSIER LA GUERRA I L'EXILI

Els germans Jaume i Enric Sabà

A AQUESTS DOS JOVES IDEALISTES, AVESATS A LA LECTURA D'AUTORS ESTRANGERS I QUE CONFIAVEN EN LA REPÚBLICA, LA GUERRA ELS VA FER ANAR TOT EN ORRIS

Pere Roura > TEXT // Roger Lleixà > FOTOGRAFIA

Nascuts a can Casals de Maçanet de Cabrenys, en Jaume (1916) era el tercer i l'Enric (1920), el petit de cinc germans. El seu pare era funcionari de l'Estat i la seva mare havia mort quan ells eren unes criatures, per això en tenia cura la padrina paterna. En Jaume va fer els estudis elementals al poble i continuà tenidoria i comptabilitat a Figueres i Barcelona, on també va treballar uns anys de delineant al Departament Hidrològic Forestal. L'Enric va fer el batxillerat elemental i el comerç. Quan esclatà la guerra, en Jaume treballava amb el seu pare a la muntanya de les Salines i l'Enric estudiava a Figueres.

El 39 en Jaume s'exilià a França.

El setembre del 37, quan ja feia uns mesos que el germà gran, en Martí, lluitava al front, van mobilitzar en Jaume cap a Madrid. Primer, en una brigada de xoc d'infanteria i, al desembre, a la sagnant batalla de Terol: «Feia de portalliteres i sanitari i amb una temperatura de 18 °C sota zero i intenses nevades, se'm van congelar els peus i em portaren a l'hospital, a

València, on em vaig recuperar. De la meua companyia, només n'havien quedat disset d'estalvis.»

Llavors el van enviar a un batalló de suport als tancs, on l'aviació els cosia a trets; per això, quan van demanar administratius, s'hi apuntà de seguida. El destí fou un despatx de l'Estat Major del Centre i Sud, a la Masia del Poyo, primer i, després, a la Masia de Calabarra (València). Allà, lluny de les misèries del front, dirigien la logística dels tancs. El març del 39, amb l'ofensiva franquista, gairebé tots van fugir cap al port d'Alacant, que va ser una ratera humana.

En Jaume recorda: «Em vaig quedar només amb un conductor de tancs i la seva xicota, la cuinera. Però jo volia anar cap a casa i tenia amagat un Chrysler Imperial per fer-ho. Amb el xofer i la noia vam agafar el camí del nord, disfressats de militars d'alta graduació. Anàvem travessant la zona nacional i trobaven columnes de tropes franquistes que ens saludaven reglamentàriament, però quan vam arribar al poble de la noia, a Almenara (Castelló),

vaig conversar amb un oficial dels nacionals que es va malfiar i vam ser descoberts. Em van fer presoner i es pensaven que havien agafat un peix gros, però, com que en aquell moment tot era una disbauxa, vaig saber enganyar el meu vigilant donant-li l'abric a canvi que em deixés entrar al camp de concentració per tal de passar desapercebut enmig dels altres detinguts.»

Al camp d'Almenara, hi va estar quaranta dies passant gana i tota mena de vexacions, però va aconseguir del capellà del camp un salconduit per viatjar cap a casa. Agafà el tren cap a Barcelona i Figueres, on s'aturà uns dies per estudiar la situació; i de Figueres, a peu, passà cap a Boadella i s'amagà deu dies a casa seva, a Maçanet. Davant la inseguretat, va optar per l'exili i, a darrers de maig, va travessar la muntanya de les Salines cap a Ceret. Allí es va presentar a la gendarmeria i fou internat al camp de Sant Cebrià, on es va trobar el seu germà Martí, ferit d'un braç, i en Vega, un amic que havia perdut una cama. Al cap de poc els van portar cap a Gurs (Pirineus Atlàntics).

Aquest camp fou molt dur. El poc menjar que hi havia se'l repartien per grups amb fraternitat. El setembre del 39, quan França entra en guerra, els francesos els volien enrolar a la Legió, però ells es van apuntar com a voluntaris sense armes a la Primera Companyia de Treballadors Auxiliars de l'Exèrcit. Amb un tren de càrrega els portaren cap al bosc de Freteval, el principal dipòsit d'artilleria, al sud de París, a estotjar els pesants obusos i projectils i, el maig del 40, els alemanys es van quedar tot aquell arsenal. Ells es van retirar cap al sud, a la base de Neuvy-Pailloux, a netejar canons

de llarg abast, que foren confiscats pels nazis.

En Jaume puntualitza: «Els francesos eren uns panxacontents que no volien fer la guerra i gairebé tots havien fugit o s'havien entregat. Els alemanys anaven avançant sense oposició i el comandant que dirigia el nostre batalló ens va dir que érem lliures de fer el que volguéssim. Llavors vam anar a treballar la terra amb els pagesos.»

Treballs forçats. Quan els nazis van demanar mà d'obra a Pétain, aquest els va lliurar els republicans espanyols com a esclaus. Així, l'any 41 van a tre-

balls forçats, a bastir búnquers a l'Atlàntic i a construir la faraònica base de submarins de Bordeus. Treballant dotze hores, enfangats i a vegades sota l'aigua, menjant pa negre bullit i caldo picant, en Jaume només pesava 50 quilos. Allí, hi van morir setanta-dos espanyols. Més endavant, anà a les oficines del quarter de Bordeus, on va poder treure de les llistes negres alguns membres de la Resistència. Tenien un carnet que deia *Rotsperier*, 'roig espanyol', que només comportava impediments.

L'estiu del 44, en els actes d'alliberament en Jaume assegura que «els francesos van arraconar els espanyols

En Jaume, de 93 anys, i l'Enric, de 89, l'estiu passat a Vilafant.

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA > LA MATANÇA DEL PORC

M5

Una colla de dones al voltant d'una taula fent botifarres i altres embotits, a can Castelló de Llança.

ANY: 1958

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU MUNICIPAL DE LLANÇÀ

M6

Dones netejant els budells del porc amb l'aigua dels gibrells.

ANYS: ENTRE 1960-1970

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ PARTICULAR D'IMATGES DE JEAN MAS

PATRIMONI

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

El recinte funerari Mas Baleta-III [pàg. 86-87]

JOSEP TARRÚS [Girona, 1949. Historiador]

ENRIC CARRERAS [Llafranc, 1940. Membre del Geseart]

PATRIMONI ARQUITECTURA

El clos de Santa Maria de Lladó [pàg. 88-89]

JOAQUIM TREMOLEDA [Lladó, 1962. Historiador]

PATRIMONI ARQUITECTURA

Sant Genís de Fontanes [pàg. 90-91]

ANNA ALBÓ [Figueres, 1967. Arquitecta especialitzada en patrimoni]

PATRIMONI NISSAGUES

Els Pi-Sunyer [pàg. 92-93]

JOSEP M. BARRIS [Salt, 1966. Historiador i arxiver]

PATRIMONI GASTRONOMIA

Sarsuela de bacallà a Boadella [pàg. 94-95]

NÚRIA TROBAJO [Girona, 1964. Mestra i historiadora]

PATRIMONI MÚSICA POPULAR

Cantallops, cançó de tradició oral [pàg. 96-97]

GEMMA PLA [Figueres, 1974. Mestra d'escola]

LLUÍS SERRANO [Figueres, 1975. Historiador]

PATRIMONI FAUNA

La tortuga mediterrània [pàg. 98-99]

JOAN BUDÓ [La Jonquera, 1963. Tècnic en gestió de fauna i espais naturals]

PATRIMONI FAUNA

El gripau d'esperons [pàg. 100-101]

ALBERT RUHÍ [Girona, 1984. Biòleg]. DANIEL ESCORIZA [Barcelona, 1972. Herpetòleg]

PATRIMONI FLORA

El fonoll marí [pàg. 102-103]

ANNA M. OLIVA [Torroella de Montgrí, 1966. Biòloga]

Llinda del segle XI, de la porta principal de l'església de Sant Genís de Fontanes.
FOTO: Yvonne Heinert.

PATRIMONI ARQUEOLOGIA // Josep Tarrús i Enric Carreras > TEXT I FOTOGRAFIA

El recinte funerari Mas Baleta-III

Aquest jaciment de la Jonquera, restaurat l'any 2006, s'ha convertit en un dels monuments megalítics més visitats de tot l'Alt Empordà

El 23 de novembre de 1986 diversos membres del Geseart (Enric Carreras, Miquel Dídac Piñero i Josep Tarrús), en companyia de Júlia Chinchilla, vàrem localitzar les restes d'una estructura megalítica al sud-oest del mas Baleta (la Jonquera) i a tocar de l'estany intermitent més gran d'aquesta zona, cap a Cantallops. Tenia l'aspecte de dos monticles de terra (Mas Baleta-III A i B) i pedres, separats per uns metres, dins dels quals s'apreciaven unes lloses estretes o menhirs que formaven un angle recte.

Poc podíem imaginar en aquell moment que aquestes dues estructures, suposadament prehistòriques, amagaven, en realitat, dos recintes megalítics d'època calcolítica, formats per un total de cent menhirs petits amb un de més gran al centre, tots de granit local. Cal situar aquests recintes megalítics a mitjan del III mil·lenni aC, perquè s'han recuperat fragments de vasos campaniformes d'estil pirinenc a la base dels menhirs. Al seu voltant hi havia, a més, cinc tombes amb túmul de l'edat del Ferro-I, que podem datar

cap al 700 aC. Els treballs d'excavació i restauració, a càrrec del Geseart, no es varen iniciar fins a finals de l'any 2004 i es varen allargar fins a la primavera del 2006, amb resultats espectaculars.

Es troba en una zona lleugerament elevada, a 171 m sobre el nivell del mar, a poca distància, al nord i al sud, de dos dòlmens, els del Mas Baleta-I i II, del tipus conegut com de cambra simple. En aquesta classe de dolmen s'accedia a la cambra funerària, per tal de dipositar-hi els cadàvers, des del centre del túmul a través d'una llosa

Aspecte frontal, una vegada restaurat, del jaciment Mas Baleta-III.

frontal rebaixada. Segurament, al turó que ocupa actualment el mas homònim hi hauria hagut el poblat prehistòric que ocupaven els constructors de tots aquests monuments.

Una vegada netejats el pedregars plens de garrics, argelagues i romegueres que constituïen els jaciments del Mas Baleta-III A-B, es va veure que un seguit de petits menhirs (d'1,2 m de mitjana) els enllaçava i en deixava un de més gran tombat al centre, de forma fàl·lica i de 2,25 m d'alçada. Aquest conjunt de menhirs formaven, en realitat, dos recintes megalítics, un de gran i força complet (segon recinte) i un altre de més petit, darrere seu, gairebé perdut del tot, que devia ser el més antic (primer recinte).

El recinte rectangular gran feia 7 m de longitud per 4,5 m d'amplada i desembocava en un corredor d'accés de 4 m de longitud per 1,75 m d'amplada màxima, orientat al sud-oest (220°), és a dir, a la posta del sol. Al costat esquerre d'aquest recinte n'hi havia un altre d'adjunt (tercer recinte), que sembla un afegit secundari del recinte segon. Era semioval, de 5 m de longitud per 2,5 m d'amplada, i estava format per petits menhirs de 0,60 m de mitjana, força mal conservats. La banda dreta d'aquest segon recinte estava parcialment perduda a causa del conreu del camp veí. Tot i això, molts dels petits menhirs originals que formaven aquesta banda varen ser localitzats, apilonats, dins del recinte gran. La zona dreta del corredor d'accés també estava afectada, en aquest cas, per la tomba tumulària 3 de la necròpolis de l'edat del Ferro-I.

Del primer recinte, el més antic, només en quedaven algunes restes que

formaven un angle gairebé recte, per darrere dels menhirs de la part final del segon recinte. La seva orientació també era sud-oest com el segon recinte, però ara a uns 250°. Sembla que aquest primer recinte devia quedar fora d'ús de seguida, en ser substituït pel segon, força més gran. Incloïa, a més dels petits menhirs (de 60 cm de mitjana), dels quals se n'han conservat 16, diversos forats de pal, dels quals n'hem descobert només quatre. Podem suposar que aquests forats de pal servien per sostenir puntals de fusta d'alguna estructura primigènia o bé complementària del primer recinte megalític.

Tombes tumulàries. Tal com ja hem dit, adossades als recintes megalítics, hi havia diverses tombes tumulàries (tres de ben conservades i restes de dues més), que pertanyien a l'edat del Ferro-I. Es tracta d'estructures circulars, d'uns 2 a 2,25 m de diàmetre, amb lloses clavades, empedrat interior i un forat o *loculus* funerari al centre, ben marcat per blocs. Al voltant seu hi havia, escampats, força fragments de les urnes i tapadores, que havien contingut les cendres dels difunts. Al *loculus* de la tomba número 3 s'hi varen recuperar, a més de l'urna i la tapadora, tres puntes de sageta de bronze amb peduncle i aletes i un petit ganivet de ferro.

A hores d'ara el jaciment del Mas Baleta-III s'ha de veure com un conjunt monumental complex, que abraça una àrea de 16 per 12 metres, dins

de la qual tenen cabuda dos recintes megalítics superposats del calcolític recent (Campaniforme Pirinenc) i cinc tombes tumulàries de l'edat del Ferro-I.

Una possible interpretació d'aquests recintes megalítics és la de considerar-los estructures pensades per a cerimònies fúnebres durant un moment del neolític final-calcolític, segurament d'inicis o de la segona meitat del III mil·lenni aC. Recordem que uns 100 m al nord-oest hi ha el dolmen simple del Mas Baleta-I i uns 50 m al sud-oest, el dolmen simple del Mas Baleta-II, que tenen també aproximadament aquesta cronologia. Aquesta mena d'espai d'ús religiós funerari queda dins del territori reservat a la necròpolis d'un possible hàbitat d'inicis o mitjan del III mil·lenni aC, situat a la vora dels estanys intermitents de la zona, potser al costat mateix de l'actual mas, que és la zona més alta de l'entorn.

Recordem que, en un bosc proper, al sud-oest del mas Baleta i del mas dels Estanys, es coneixen diversos dòlmens i menhirs, juntament amb el recinte menhir dels Estanys-I. No es tracta, doncs, d'un cas aïllat. La restauració d'aquest magnífic conjunt prehistòric del Mas Baleta-III es va dur a terme l'any 2006 i l'ha convertit en un dels monuments megalítics més visitats de l'Alt Empordà.

Tomba número 3 de l'edat del Ferro-I del Mas Baleta-III.

A PEU PEL TERME DE CADAQUÉS

De Portlligat al cap de Creus

UN PASSEIG QUE ENS FARÀ GAUDIR D'UN ENTORN NATURAL ÚNIC, ON LA CAPRICIOSA GEOLOGIA ROCALLOSA ACOMPANYA UNA FLORA ENDÈMICA I UNA FAUNA CARACTERÍSTICA

Ponç Feliu > TEXT I FOTOGRAFIA

Nord enllà del poble de Cadaqués s'obre la badia de Portlligat, la qual, a més d'acollir la casa de Dalí, és un racó privilegiat que conserva l'essència del que fou, segles enrere, una petita cala de pescadors en una vall agradable i càlida a recer de tramuntana. El seu fons marí mereix una capbussada per gaudir d'una de les praderies de posidònia més ben conservades del nostre litoral. Hi podem observar julioles, serrans, tords, agulles, molts peixos alevins que s'hi refugien i veritables ecosistemes adherits al seu fullam, amb briòfits, cnidaris, mol·luscs i crustacis que les entapisen amb abundància i colors.

Si enfilem cap a llevant, deixem el trencant de mas Duran a mà esquerra i una deliciosa caleta arrecerada d'aigües somes a mà dreta (es Jonquet), entre

extensos vessants que foren treballats per conrear vinya i olivars, com testimonien les feixes i parets de pedra seca pacientment fetes a mà durant segles. Avui en dia, només en alguns rodals continua havent-n'hi. Tallarols, tords, verdums, cardines, gratapalles i pit-roigs hi passen l'hivern, mentre que a l'estiu hi trobem puputs, rosinyols i bosquetes. Sota els pontets de la carretera hi cria, any rere any, l'oreneta cua-rogenca, que fa un niu de fang en forma d'igllú invertit.

Olivars i brolles arbustives. Just després d'es Jonquet, un camí a peu duu a la punta de cap de Creus, a través de raconades esplèndides com les cales Guillola, Torta, Bona, ses Ielles i Jugadora. Tanmateix, si seguim per la ruta principal, entrarem

a la reserva integral, just després del coll Pelegrí, on canvia sobtadament el paisatge. Molt influïda per l'escàs sol, per la rocallosa geologia metamòrfica i sobretot per la tramuntana, la vegetació que trobarem des d'ara presenta moltes singularitats. Hi dominen els brucs i el llentiscle, però els acompanyen dues espècies escasses a casa nostra, la murtra i el càdec. A més, estepa negra, blanca i borrera, cap d'ase, romaní, llistó i aritjol hi teixeixen un tapís vegetal que només s'interromp per l'aflocament de rocams de fesomia capriciosa i recargolada. En aquest hàbitat, hi abunden els tallarols i tallaretes, la merla blava, el trobat, el còlit ros i, amb sort, hi podem sentir el potent reclam nocturn del duc.

A mesura que ens endinsem cap a l'istme de cap de Creus, anirem trobant bassiols esparsos, sobretot durant l'hivern i la primavera. Es formen per acumulació de l'aigua de pluja sobre un sol esquistós i molt impermeable. Permeten que hi prosperin joncs, canyissos amb corretjola i tamarius de bona mida, l'únic arbre que pot sobreviure en aquesta zona afectada pel vent i la sal de mar. A més, són refugi per a amfibis com el gripau comú i corredor, la reineta, la granota verda

Tram final de la carretera d'accés al far, extrem més oriental de la península Ibèrica.

SORTIDA Trencant de Portlligat, al nord de Cadaqués

ARRIBADA Punta de cap de Creus

DISTÀNCIA DEL RECORREGUT Uns 6,5 km

TEMPS DEL RECORREGUT Entre 3 i 4 h

DESNIVELL ACUMULAT En total, inferior als 200 metres

ELEMENTS D'INTERÈS CULTURAL Casa Museu de Salvador Dalí a Portlligat, antic Club Méditerranée, mas de Rabassers i el far de cap de Creus

ELEMENTS D'INTERÈS NATURAL Vegetació singular i endèmica, ocells marins i cetacis, geologia única i d'importància mundial, paisatge característic

UNA ÈPOCA PER FER-LO La primavera o la tardor

i pintada, el tòtil i el tritó verd. Tanmateix, l'espècie més singular és la tortuga de rierol, que sobreviu entre el fang els estius eixuts i s'hi reproduïx en bon nombre.

Rocams que inspiraren Dalí. Abans d'entrar al domini dels rocams deixem el trencant de mas Rabassers a mà esquerra, origen del camí a peu que ens duria fins al Port de la Selva, seguit d'un monòlit extravagant anomenat es Camell i del trencant del Club Med, ja al pla de Tudela. Aquest conjunt de xalets marins interromp el paisatge salvatge i rocallós. Construït als anys seixanta i situat en ple cor d'una reserva integral, ha estat adquirit per l'administració, que l'està enderrocant per restaurar l'entorn. Una visita a peu de mitja hora fins a la cala d'Agulles o Culip ens permetrà admirar la geologia privilegiada, on trobem afloraments de pegmatites que contrasten amb esquistos grisencs, nuclis de turmalina i roques ígnies de morfologies sin-

gulars, com els monòlits de l'Àliga, el Gran Masturbador i altres siluetes que inspiraren el genial Dalí. La tramuntana és a tothora present en aquest entorn i acaba de configurar les més capricioses formes. S'enforteix a l'istme entre cala Culip i Jugadora, on es mantenen encara vaixells enfonsats des dels temps dels mercaders grecs.

Balenes, ocells marins i plantes endèmiques. Ja al far, on és tradició veure el primer sol de l'any el dia 1 de gener (quan s'hi fa un aplec, una xocolatada i s'hi ballen sardanes), podem visitar l'Espai Cap de Creus o fer un cafè a les agradables terrasses. Des d'aquí i en direcció a la punta, sobre una base fosca d'esquistos grisencs, afloren rocams blancs i taronjosos, les pegmatites. En alguns punts formen vetes, plecs i *boudins*, a causa d'haver estat sotmeses a temperatures extremes (>700 °C) i a pressions enormes (a uns 15 km de fondària),

fa més de 300 milions d'anys! Unes i altres combinen aquest fenomen amb la climatologia actual, en què l'erosió alveolar del vent i la sal de mar configuren un paisatge geològic únic al món. A més, de camí a la punta, podem observar plantes endèmiques o singulars, com armèries, coixins de monja, limonis, polícarps, barretets, estepes nanes i càdec. Refugiats al seu brancam, nombrosos ocells migradors hi reposen, havent trobat terra després d'hores de vol actiu sobre el mar. A la punta, si portem prismàtics (i millor encara telescopis), veurem ocells marins com mascarells, baldrigues (cendrosa, balear i mediterrània), gavines (de tres dits, capnegra, corsa...), xatracs, paràsits, gavots i, a l'època de pas, molts altres ocells (àguila pescadora, fraret, flamenc, ocell de tempesta, limícoles, ardeids...). Els qui hi hem passat moltes hores controlant migració, hem pogut veure-hi més de 200 espècies diferents, a més de freqüents dofins, alguna tortuga marina i, cada any, el sortidor llunyà d'algun rorqual, la balena més freqüent a les nostres aigües 🐋

A dalt, olivars a les rodalies de Portlligat una tarda d'hivern. En detall, el mascarell, que és un dels ocells marins més característics, i el duc, el nostre mussol de mida més gran, del qual hi ha més de 10 parelles nidificants al parc natural.

Conveni de col·laboració entre la Diputació de Girona i l'Obra Social "la Caixa" per a la millora i preservació d'hàbitats naturals

Recuperem l'illa de Portlligat

El projecte de millora de l'illa de Portlligat, impulsat per la Diputació de Girona i l'Obra Social "la Caixa", preveu regenerar els hàbitats naturals d'aquest espai, propietat de la Diputació de Girona, gràcies a l'eliminació de la flora exòtica invasora per part de persones amb risc d'exclusió social. Amb això es vol aconseguir recuperar la flora autòctona i, en particular, les espècies de major interès botànic. També es preveu crear parcel·les experimentals per seguir l'evolució de l'espai i realitzar accions de divulgació de la problemàtica de la flora exòtica invasora i del projecte de millora de l'illa.